

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД, ЕКСТРАДИЦІЯ ОСОБИ: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ ЩОДО ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗДІЙСНЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

INTERNATIONAL CRIMINAL COURT, EXTRADITION OF A PERSON: WAYS TO RESOLVE ISSUES CONCERNING CRIMINAL LIABILITY FOR ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Юнін О., д.ю.н., професор,
Заслужений діяч науки і техніки, проректор ДДУВС
Дніпровський державний університет внутрішніх справ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4846-2573>

Стаття присвячена висвітленню взаємодії між Міжнародним кримінальним судом (МКС) та інститутом екстрадиції осіб. Розглядаються ключові аспекти функціонування МКС як постійно діючого міжнародного судового органу, юрисдикція якого поширюється на найтяжчі злочини, що викликають занепокоєння міжнародної спільноти: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії. У фокусі дослідження перебувають механізми співробітництва держав з МКС, зокрема у контексті передачі осіб, обвинувачених або засуджених Судом. Висвітлюються правові основи та особливості процесу екстрадиції (або, коректніше, передачі осіб до МКС, оскільки це не класична міждержавна екстрадиція, а виконання зобов'язань перед міжнародним органом), що регулюються Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Аналізуються правові колізії, що можуть виникати при виконанні запитів МКС про передачу, зокрема питання суверенітету держав, національних конституційних засад та відмінностей у правових системах. Окремо розглядаються суб'єкти правовідносин у сфері кримінального судочинства, виклики, пов'язані з принципом додатковості, який є основоположний елемент у відносинах між МКС та національними юрисдикціями, а також вплив політичних факторів на процес співпраці. Підкреслюється важливість ефективного передачі осіб для забезпечення невідворотності покарання за міжнародні злочини та утвердження принципу верховенства права на глобальному рівні.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд – МКС, Римський статут, міжнародне співробітництво, екстрадиція, передача осіб.

The article is devoted to highlighting the interaction between the International Criminal Court (ICC) and the institution of extradition. The article examines key aspects of the functioning of the ICC as a permanent international judicial body, whose jurisdiction extends to the most serious crimes of concern to the international community: genocide, crimes against humanity, war crimes, and crimes of aggression. The focus of the study is on mechanisms for cooperation between states and the ICC, particularly in the context of the transfer of persons indicted or convicted by the Court. The legal foundations and features of the extradition process (or, more correctly, the transfer of persons to the ICC, since this is not a classic interstate extradition, but the fulfillment of obligations to an international body) regulated by the Rome Statute of the International Criminal Court are highlighted. The legal conflicts that may arise when executing ICC requests for transfer are analyzed, in particular issues of state sovereignty, national constitutional principles, and differences in legal systems. Separately, the subjects of legal relations in the field of criminal justice, the challenges associated with the principle of additionality, which is a fundamental element in the relations between the ICC and national jurisdictions, as well as the influence of political factors on the cooperation process are considered. The importance of effective transfer of persons is emphasized to ensure the inevitability of punishment for international crimes and the establishment of the rule of law at the global level.

Key words: International Criminal Court – ICC, Rome Statute, international cooperation, extradition, transfer of persons.

Постановка проблеми. зумовлена необхідністю забезпечення справедливості для жертв збройної агресії, відновлення міжнародного правопорядку та запобігання подібним злочинам у майбутньому. Ефективного механізму притягнення до відповідальності за злочин агресії та інші міжнародні злочини, вирішення завдань, які стоять перед органами досудового розслідування під час здійснення співробітництва з МКС. Проаналізовано формування нормативно – правової бази (КПК України, положень Римського статуту, Накази Офісу Генерального прокурора України, Міністерства Юстиції України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Діяльність Міжнародного кримінального суду (МКС) та імплементація положень його Статуту в національне законодавство стали предметом вивчення багатьох українських та зарубіжних науковців. Серед ключових дослідників, які присвятили свої праці цим питанням, варто відзначити В. Гутника, Н.В. Дрьоміну, Н.А. Зелінську, О.В. Касинюка, Н.И. Костенка, Є.Н. Трикоза, О.В. Харитонову, Є.В. Щербаня [1, с. 251 – 257; 2, с. 194; 3, с. 366, 582].

Мета статті полягає у дослідженні наявних міжнародно-правових інструментів, зокрема роль Міжнародного кримінального суду (МКС), а також можливості та перешкоди, пов'язані з екстрадицією осіб, відповідальних за здійснення збройної агресії проти України. Шляхи вирішення питань щодо притягнення до кримі-

нальної відповідальності за здійснення збройної агресії проти України.

Виклад основного матеріалу. На тлі складних глобальних політичних реалій та фактичних ситуацій, а також глибокої стурбованості міжнародної спільноти через порушення загальновизнаних принципів міжнародного права, спостерігається значне зростання кількості судових органів, що спеціалізуються на застосуванні міжнародного кримінального права, тобто на здійсненні міжнародного правосуддя. Завдяки розвитку міжнародної співпраці у боротьбі зі злочинністю у ХХ столітті виник принципово новий інститут міжнародного права – міжнародні кримінальні суди. Н.В. Дрьоміна-Волок підкреслює, що «сьогодні більше, ніж будь-коли, відчувається гостра потреба у функціонуванні судових органів, що мають міжнародну кримінальну юрисдикцію» [3]. Міжнародний кримінальний суд (МКС) - це перший постійно діючий правовий інститут, який має компетенцію переслідувати осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності. Він заснований на підставі Римського статуту, прийнятого у 1998 році, і функціонує з липня 2002 року.

Сьогодні Міжнародний кримінальний суд (МКС) відіграє центральну роль у системі міжнародного кримінального правосуддя. Він веде справи, пов'язані зі злочинами, що підпадають під юрисдикцію Римського статуту, у низці держав, зокрема: Демократичній Республіці Конго (ICC-01/04), Уганді (ICC-02/04), Центральноафриканській

Республіці (ICC/01/05), Судані (ICC-02/05), Кенії (ICC-01/09), Лівії (ICC-01/11) та Кот-д'Івуарі (ICC-02/11) [4]. Започаткування цього постійного суду стало переломним моментом для розвитку міжнародного кримінального правосуддя, зміцнивши впевненість у тому, що злочинці обов'язково понесуть відповідальність.

Збройна агресія російської федерації проти України, що триває з 2014 року та яка переросла у повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, призвела до безпрецедентних порушень міжнародного права, численних воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Попри очевидність скоєних злочинів та наявність значної доказової бази, притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у розв'язанні та веденні агресивної війни, а також у скоєнні інших міжнародних злочинів, залишається надзвичайно складним завданням. Міжнародний кримінальний суд (МКС), попри свою юрисдикцію щодо злочинів агресії, воєнних злочинів та злочинів проти людяності, стикається з низкою перешкод. Однією з ключових є відсутність універсального визнання його юрисдикції, зокрема з боку держав, що не ратифікували Римський статут, до яких належить і російська федерація. Це унеможливило пряму екстрадицію осіб, обвинувачених у скоєнні злочинів, до МКС з території цих держав. Крім того, принцип суверенного імунітету та політичні перешкоди створюють значні виклики для притягнення до відповідальності вищих посадових осіб держави-агресора. Міжнародний кримінальний суд (МКС) і екстрадиція є важливими складовими міжнародного правосуддя, що забезпечують притягнення до відповідальності осіб, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини. Міжнародний кримінальний суд (МКС) і екстрадиція є важливими складовими міжнародного правосуддя, що забезпечують притягнення до відповідальності осіб, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини.

Міжнародний кримінальний суд (МКС) є незалежною міжнародною установою, що базується на Римському статуті. Його основна мета – притягнення до відповідальності фізичних осіб за геноцид, злочини проти людяності та злочини агресії, коли національні судові системи неспроможні або не бажають це робити [5]. Важливо розуміти, що МКС не є частиною Організації Об'єднаних Націй, хоча тісно співпрацює з нею. МКС розслідує та переслідує окремих осіб, а не держави чи групи.

Екстрадиція є формою міжнародної співпраці держав у боротьбі зі злочинністю, що передбачає арешт і передачу однією державою іншій особі, яка підозрюється або обвинувачується у скоєнні злочину, або ж засудженого злочинця.

Процедура екстрадиції, ініціатором якої є МКС полягає саме в передачі осіб (екстрадиції) до нього. Саме такий підхід до процесу екстрадиції пов'язаний з тим, що Міжнародний кримінальний суд не має власних поліцейських сил або механізмів примусового виконання арештів. Він покладається на співпрацю держав-учасниць Римського статуту та інших держав.

Процедура ініціювання справи в МКС має свої особливості та полягає в тому, що прокурор МКС, після детального аналізу наявної інформації, приймає рішення про наявність достатніх підстав для проведення розслідування. Якщо є достатні докази, Офіс Прокурора МКС звертається до суддів Попередньої палати МКС з проханням видати ордер на арешт або повістку для явки підозрюваного. Ордери на арешт видаються, коли є підстави вважати, що особа може переховуватися, тоді як повістки використовуються не часто, і застосовуються лише у випадках, коли є підстави вважати, що підозрюваний з'явиться добровільно.

Направлення запиту МКС до держав – учасниць Римського статуту відбувається після видачі ордера на арешт. МКС направляє запит до держави, на території якої перебу-

ває розшукувана особа. Держави-учасниці Римського статуту зобов'язані співпрацювати з МКС, що включає арешт та передачу осіб, щодо яких видано ордер на арешт [6].

КПК України не містить окремої статті, що прямо регулює співпрацю з МКС. Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» № 2236-IX від 03.05.2022 доповнено положення КПК України розділом IX-2 «Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом» та законодавцем передбачено правові норми, які забезпечують механізми співпраці для передачі осіб та виконання вироків МКС (ст. ст. 617 – 636) [7].

Згідно національного законодавства України та положень Римського статуту, ратифікованого Україною 21.08.2024 процедура передачі в Україні складається з наступних етапів [7; 8]:

I. Отримання запиту: Компетентні органи держави (в Україні це Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції) отримують запит від МКС.

II. Арешт та утримання: Особу, щодо якої надійшов запит, затримують.

III. Екстрадиційна перевірка: Проводиться перевірка на наявність обставин, які можуть перешкодити екстрадиції (наприклад, політичні злочини, ризик катувань, подвійна злочинність – коли діяння не є злочином в обох країнах). В Україні така перевірка триває до 60 днів.

IV. Судове слухання: У багатьох країнах рішення про екстрадицію приймається судом, який оцінює юридичну обґрунтованість запиту та дотримання прав обвинуваченого.

V. Рішення про передачу: Компетентний орган держави приймає рішення про передачу особи.

VI. Фактична передача: Після прийняття позитивного рішення, особа передається представникам МКС. В Україні це відбувається у спрощеному порядку протягом п'яти робочих днів з дня одержання ухвали слідчого судді, якою затверджено згоду особи на таку передачу, або в інший строк, узгоджений з МКС.

Особливістю від класичної моделі екстрадиції, є те, що екстрадиція в рамках взаємодії з МКС полягає саме в передачі особи відносно якої накладено Ордер на арешт, і така передача регулюється Римським статуту та зобов'язаннями держав, що його ратифікували. Процедура передачі передбачає дотримання прав особи, зокрема, можливість оскарження рішення про передачу. Екстрадиція не допускається, якщо існує ризик катувань або негуманного поводження з особою.

Важливими аспектами міжнародної співпраці МКС в рамках екстрадиції є спільні види спеціальних принципів, а саме: невідворотності покарання («aut dedere aut judicare»). Сутність цього принципу розкрито в визначенні «aut dedere aut judicare», яке в перекладі з латинської мови означає – «або давати, або судити» [9]. Саме зараз, коли в світі відбуваються жакливі приклади кровопролитних війн (Україна – рф, Держава Ізраїль – Держава Палестина, тощо) та здійснення геноциду народів таких країн постає питання притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб за здійснення міжнародних злочинів (геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності) саме цей принцип набуває актуальності. Тобто, цей принцип означає, що держава, на території якої перебуває особа, підозрювана у скоєнні міжнародного злочину (наприклад, геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності), зобов'язана або видати цю особу іншій державі, яка має юрисдикцію у цій справі, або самостійно здійснити кримінальне переслідування цієї особи.

Принцип «aut dedere aut judicare» (або «видати або судити») є ключовим у міжнародному кримінальному праві. Він означає, що держава, на території якої перебуває особа, підозрювана у скоєнні міжнародного злочину

(наприклад, геноциду, збройної агресії, злочинів проти людяності), зобов'язана або видати цю особу іншій державі, яка має юрисдикцію у цій справі, або самостійно здійснити кримінальне переслідування цієї особи. Основними аспектами такого принципу є: міжнародні злочини (застосовується до найтяжчих міжнародних злочинів, що становлять загрозу для всього міжнародного співтовариства (геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності, тортури та інші)); обов'язок держав (держави зобов'язані співпрацювати у боротьбі з цими злочинами, якщо підозрювана особа перебуває на їхній території, вони повинні або видати її, або здійснити власне розслідування та судовий процес) [9]. Цей принцип дозволяє державам здійснювати універсальну юрисдикцію щодо міжнародних злочинів. Це означає, що вони можуть переслідувати злочинців незалежно від місця скоєння злочину та громадянства злочинця та жертви. Підсумовуючи наведене, припустимо, що ідея принципу «aut dedere aut judicare», відома як «третій варіант» або частина «потрійного варіанту» виконання зобов'язання aut dedere aut judicare, полягає в тому, що держава може виконати свій обов'язок, передавши ймовірного правопорушника міжнародному суду або трибуналу. Відображає принцип міжнародного права, згідно з яким держава, на території якої перебуває особа, підозрювана у скоєнні певних міжнародних злочинів, зобов'язана або видати цю особу іншій державі, яка має юрисдикцію, або здійснити її кримінальне переслідування у власній судовій системі. Метою цього принципу є забезпечення не залишення безкарності осіб, які скоїли міжнародні злочини. Такі обставини сприяють запобіганню майбутнім злочинам та зміцненню міжнародного правопорядку. Цей принцип закріплений у багатьох міжнародних договорах, таких як: Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 року [10], Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948 року, ратифіковану Україною 13.02.1955 року [11], Конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюд-

ських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 року, ратифіковану Україною 26.01.1987 року [12].

Як зазначено Кос'яненко С.О. виникнення так званого «третього варіанту» полягає в передачі ймовірного правопорушника міжнародному суду або трибуналу, що виникли у зв'язку з появою Міжнародного кримінального суду (МКС) та інших міжнародних і спеціальних судів та трибуналів. Вказані інституції створюють альтернативний механізм для здійснення правосуддя у випадках, коли національні судові системи не можуть або не хочуть цього робити [9]. На нашу думку перевагами «третього варіанту» є те, що за допомогою такого варіанта можливо забезпечити більш ефективне та неупереджене розслідування, судове переслідування особливо тяжких міжнародних злочинів, яке сприяє боротьбі з безкарністю та забезпеченню справедливості для жертв. Так як Міжнародні суди, є незалежними органами, то їх рішення є об'єктивнішими, ніж рішення національних судів, які можуть бути під впливом політичних рішень.

Висновки. Співпраця України з Міжнародним кримінальним судом з питань екстрадиції та притягнення до відповідальності за міжнародні злочини є життєво важливою в умовах війни. Незважаючи на законодавчі особливості щодо екстрадиції громадян України, механізми співпраці з МКС дозволяють ефективно працювати над встановленням справедливості. Ця співпраця є невід'ємною частиною зусиль України та міжнародної спільноти щодо боротьби з безкарністю за найтяжчі злочини та відновлення правосуддя для жертв агресії. В умовах повномасштабного вторгнення країни агресора – РФ на територію України, принцип «aut dedere aut judicare» притаманний саме видачі особи за ініціативою МКС набуває особливої актуальності, та є важливим інструментом для притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні воєнних злочинів та злочинів проти людяності на території України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гутник В. В. Міжнародний кримінальний суд: сучасні проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024 Випуск 81: частина 3. Ужгород. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/39-2.pdf> (дата звернення 20.05.2025).
2. Гутник В. В. Міжнародний кримінальний суд: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2023. 194 с.
3. Зелінська Н.А., Андрейченко С.С., Дрьоміна-Волок Н.В., Коваль Д.О. Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник /; за ред. проф. Зелінської Н.А. Одеса: Фенікс, 2017. С. 582. С. 366.
4. Попко В.В. Органи міжнародного кримінального правосуддя: множинність інституційних моделей. *Органи міжнародного кримінального правосуддя: множинність інституційних моделей. Часопис Київського університету права* № 2021/1. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1747/%D0%94%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%B%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%B4%D1%83%D1%80%D0%B8_%D0%9A%D0%A7%D0%9F_2021_removed%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 20.05.2025).
5. Взаємодія держав у сфері кримінального судочинства. Вільна енциклопедія ВІКІПЕДІЯ URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B7%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D1%96%D1%8F_%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2_%D1%83_%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D1%96_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0 (дата звернення 20.05.2025).
6. Уповноважений: зміни до КПК щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом наближають Україну до ратифікації Римського статуту. Сайт Омбудсмена України URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-zmini-do-kpk-shchodo-spivrobitnictva-z-mizhnarodnim-kriminalnim-sudom-nablizhayut-ukrayinu-do-ratifikaciyi-rimskogo-statutu (дата звернення 20.05.2025).
7. Кримінальний – процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text> (дата звернення 20.05.2025).
8. Римський Статут Міжнародного Кримінального суду, ратифікованого Україною 21.08.2024 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 20.05.2025).
9. Кос'яненко С.О. «Третя альтернатива» за зобов'язанням видавати або здійснювати судове переслідування (aut dedere aut judicare)» *Юридичний науковий електронний журнал* № 1/2024 URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/166.pdf (дата звернення 20.05.2025).
10. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 20.05.2025).
11. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948 року, ратифіковану Україною 13.02.1955 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення 20.05.2025).
12. Конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 року, ратифіковану Україною 26.01.1987 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення 20.05.2025).